

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Tikroji Europinė kultūra Lietuvą gelbėtų nuo daugelio negandų

2013-04-05

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Literatūra

AUTORIUS: Astrida Petraitytė

DATA: 2013-04

Tikroji Europinė kultūra Lietuvą gelbėtų nuo daugelio negandų

Astrida Petraitytė

Ne taip seniai (vasario 26 d.) įvykusi Gailių klanų premijos teikimo ceremonija (Ingridai Šimonytei – „už šviesų protą ir aštrų liežuvį“) priminė, kad mūsų kultūros žmonės ne vien dejuoti linkę – štai geba tarsi pokštaudami tarti savo viešą žodį, savo iniciatyva ir rizika kurti naujus kultūros fenomenus...

Poetas ir vertėjas Antanas Gailius 2008-aisiais tapo Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatu „už literatūros klasikos vertimus, už lietuvių kalbos profesionalumą“. Thomo Manno, R. M. Rilksės, F. Kafkos, J. Huizingos, daugelio kitų autorių iš vokiečių ir nyderlandų kalbos vertėjas reiškiasi ir eseistikos žanre – 2012-aisiais išėjo knyga „Pro mansardos langą“, kurioje sutelkti jo pasisakymai spaudoje ir „Mažojoje studijoje“.

Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatą **ANTANĄ GAILIŲ** kalbina **Astrida Petraitytė**.

A. Gailius Thomo Manno festivalyje. Astridos Petraitytės nuotrauka

Mane domina pirmiausia tokie klausimai kaip menininko pilietinė pozicija, jo santykis su valstybe, jo vertybinės nuostatos ir pan. – tikiuosi, tinkamu adresu pataikiau, nepasakysit: rašytojo vieta prie rašomojo stalo, daugiau niekas jam neturi rūpėti?..

Rašytojo darbo vieta, žinoma, prie rašomojo stalo. Bet rašytojas pirmiausia yra žmogus ir jam turi rūpėti viskas – jo šeima, vaikai, jo draugai, jo bendraminčiai, turi rūpėti ir valstybė. Jei būtų kitaip, jis gyventų kitų sąskaita.

Ar galėtumėt diagnozuoti dabartinę mūsų moralinę būseną – tiek visuomenės, tautos,

valstybės, tiek ir kūrybinės bendruomenės?

Manau, kad visuomenės moralinę būseną įvertinti sunku – žmonių yra visokių. Būčiau linkęs apie moralę patylėti.

Bet jei mums svarbios tam tikros vertybės, tai vertinimas, ar jos paneigiamos, ar ne, yra natūralus... Tarkim, dabar sukontroversinta patriotizmo sąvoka, neretai ją tapatinant su nacionalizmu ir kone fašizmu...

Man rodos, apie patriotizmą daugiausiai dabar šneka mėginantys populistiskai tapti reikšmingais. Tikrieji patriotai jais yra apie tai nešaukdami. Žmonės gyvena, dirba ir, neabejoju, yra patriotai. Patriotizmas – tai dirbti Lietuvai; dirbančių yra labai daug. Šaukiantys apie patriotizmą man nepatinka.

O reikavimas apie įsigalintį nacionalizmą Jums priimtinas?

Joks reikavimas man nėra priimtinas. Bet vis dėl to man atrodo, kad reksnių šūkavimai nepasiekia visuomenės. Geriausias pavyzdys, kad populizmas nelabai geba išvešėti Lietuvoje, yra Garliavos atvejis. Prieš rinkimus atrodė, kaip čia dabar bus – Garliava ateis į Seimą, bet juk neatėjo, pačioje Garliavoje nesurinko pakankamai balsų...

Manau, kol kas nėra pagrindo kalbėti apie kylančio nacionalizmo, tuo labiau fašizmo pavojų. Jei yra žmonių, manančių, kad Lietuva nepakankamai ar ne taip mylima, jie, ko gero, myli tarpukario Lietuvą. Šiandien Lietuva kitokia, bet mes ją vis tiek visi mylime.

O kaip vertinate „Kultūros barų“ publikacijose išsakytą nuostatą, kad esama nemenkos intelektualų kaltės „griaunant valstybę“? Arba, švelniau interpretuojant: intelektualai taikstėsi su sovietine tvarka, o atėjus Nepriklausomybei, tęsė sovietines tradicijas...

Tokiai nuomonei turiu pritarti: sovietinių laikų niekaip nesame įveikę. Yra naujų daigų, bet jie kol kas silpni. Apibendrintai kalbant: yra didžiulis tipiško posovietinio gyvenimo blokas (keičiantis kartoms, jis mažės) ir yra šiandienio prisitaikėliško blokas, iš dalies susijęs su pirmuoju, bet labiau orientuotas į „europopsą“, labiau atstovaujamas jaunųjų. Šiame bloke nemažai intelektualų. Tai susiję su visos Europos išgyvenama mąstysenos krize. Visad sakiau: finansinė-ekonominė krizė tik išreiškia kur kas gilesnius procesus – individualizmą, kraštutinį liberalizmą...

Štai – sakėte nenorįs apie moralę kalbėti, o visa tai juk vertybiniai-moraliniai dalykai...

Moralę labiau suprantu kaip asmeninę žmogaus sferą. O čia kalba apie idėjų kovą – kuo ji baigsis, visai neaišku. Žinoma, Lietuvą labai veikia visos europinės mados. Europoje dabar išryškėjęs posūkis dešinin, konservatyvesnės mąstysenos link, bent aš šį posūkį jaučiu, ir jis mane džiugina.

Jei valstybė tau vis kažką duoda ir duoda, ir tu vis iš jos kažko nori – tai, mano nuomone, nėra labai moralu. Pats pirmiausia turi galvoti, kaip išgyventi, nelaukti, kol valstybė už tave pasirūpins. Tai bendra tendencija – prie sovietų taip buvo ir dabar tęsiasi. „Gerovės valstybės“ idėja, atrodo, dabar patiria didelę krizę. O jos pagrindas tas pats – galvosūkis, kaip pasirūpinti rinkėju, kad jis mane išrinktų... Žmonės patys turi savimi pasirūpinti.

Krikščioniškos vertybės, kiek žinau, Jums nesvetimos. Ar nejaudina „liberalizmas“ šioje sferoje – tarkim, genderizmo idėjos...

Genderizmas, manyčiau, yra europinis išmislas, kuris pas mus niekaip neprasimuša.

Jūs labai optimistiškai vertinat...

Aš vertinu „iš savo mansardos“... Šie dalykai, žinoma, keisti, bet aš jų nelabai bijau. O į klausimą apie krikščioniškas vertybes galiu atsakyti: taip, esu krikščionis, šios vertybės yra mano gyvenimo pamatas.

Bet yra ir modernėjančių Bažnyčių, pripažįstančių, pavyzdžiui, vienos lyties santuokas... Ar Jūs save priskirtumėt konservatyvesniajai tradicijai?

Manau, kad mes - ir Bažnyčia - negalime nuspręsti, kaip kam su kuo gyventi. Santuoką laikau tik tarp vyro ir moters sudaromą, bet jei kas nors nori kartu gyventi, kartu tvarkyti turtą ir pan. - jie turi turėti tokią galimybę. Nejačiu šios temos „karštumo“, tad ji ir nėra ypatingų mano svarstymų tema. Gėjų ir lesbiečių sąjungos, suprantama, gina savo interesus, bet abejoju, ar labai nuoširdžios yra pulkelio žmonių užsukamos intelektualinės diskusijos šiais klausimais. Gal šie žmonės yra paveikti „europopso“, kurio nemėgstu, jis man neįdomus.

Man atrodo, kad stiprėjanti politikorektiškumo ir moralinio liberalumo tendencija yra pavojinga...

Aš manau, kad ši tendencija ne stiprėja, o silpnėja. Žinoma, politikorektiškumas yra visiška kvailybė. Jei būtumėt mane paklaususi, tarkim, prieš šešetą metų, būčiau su jumis sutikęs. Dabar bent savo aplinkoje jaučiu, kad politikorektiškumo įtaka silpsta.

Savo pilietinę ar kultūrinę poziciją turit progos išreikšti ir kaip įvairių organizacijų, institucijų atstovas... Štai kaip Thomo Manno kultūros centro kuratoriumo narys (buvęs ir jo pirmininku), manau, smarkiai veikiate šio festivalio koncepciją, kurios „kosmopolitiškumas“ ne visiems priimtinas...

Nemanau, kad esu kosmopolitas. Bet manau: jei mums ko nors trūksta, tai - tikros europinės kultūros. Ne „europopso“, bet tikrosios kultūros, to pamato, ant kurio turėtume stovėti. Tai mus gelbėtų nuo daugelio dalykų - ir nuo popso, ir nuo politikorektiškumo, ir nuo nacionalizmo. Bet tai ne kosmopolitizmas - jį suprantu kaip ideologiją, neigiančią rūpestį savo kraštu, teigiančią, kad nesvarbu, kur gyventi... O man svarbu, nenorėčiau niekur kitur gyventi, tik Lietuvoje. Man rūpi mano valstybė - rūpi, kad ji būtų rimta valstybė.

Thomo Manno festivalis yra tarptautinis, bet visada tarp pranešėjų yra ir Lietuvos atstovų. Thomas Mannas - tokia vėliava, po kuria galima sušaukti rimtų žmonių iš kitų kraštų, tuo reikia naudotis. Bet, manau, niekad nebuvo kalbama apie dalykus, kurie Lietuvai neturėtų rūpėti.

Thomas Mannas, matyt, suvaidino svarbų vaidmenį Jums tampant Nacionalinės premijos laureatu... Kaip vertinate šį rašytoją? Kas iš rašytojų Jums yra svarbesnis už Thomą Manną?

O! Sulaukęs tam tikro amžiaus, nustoji entuziastingai žavėtis - tai jaunystės reikalas. Nelabai sveika subrendus gyventi ne savo, o kažkieno knyginį gyvenimą. Be to, kiekvienas rašytojas vis kitoks - kaip gali įvertinti, kuris aukščiau, kuris žemiau... Thomu Mannu kažkada iš tiesų žavėjausi, vėliau dirbau prie jo knygų, dar ir dabar jis mane lydi... Tikrai jis, jo tetralogija „Juozapas ir jo broliai“ man atnešė Nacionalinę premiją. Bent jau apimtimi tai didžiausias mano gyvenimo darbas. Bet tai ne vienintelis rašytojas, kurį mėgstu. Kuris didesnis - Rilke ar Thomas Mannas? Nežinau. Thomą Manną ir gerbiu, ir mėgstu, mielai toliau prie jo kūrybinių darbuočiausi - problema, kad to nesiima leidėjai. Reikėtų bent „Budenbrokus“ naujai išversti, turime seną atgyvenusį vertimą. Vokietija neremia ne pirmo vertimo. Kol kas nebuvo ir mūsų fondų

paramos, iš naujai sudarytos Kultūros tarybos parama gal ir ateis. Aš manyčiau, kad „Budenbrokus“ leidyklos galėtų išleisti ir sava rizika, bet jos bijo – be paramos leista knygą būtų brangi.

Paminėjote naująją Kultūros tarybą... Kaip apskritai vertinate kultūros rėmimo politiką Lietuvoje? Ar į ją neįsiterpia įvairūs „psichologiniai niuansai“ – klaniniai interesai, savų parama saviems...

Žinoma, įsiterpia. Galiu atsakingai kalbėti apie leidybos programą – daug metų buvau ekspertu skirstant lėšas (šiuo metu nesu). Tai ne tiesiogiai klaniniai interesai, bet, mano supratimu, mažai kas pasikeitė nuo sovietinių laikų – vadinamosios kūrybinės sąjungos iš esmės ir pasidalija tas lėšas. Manau, kad tai nėra gerai. Štai kalbant apie periodinių leidinių finansavimą – „Metai“ visada gaus rimtą finansavimą, tokį gaus ir „Kultūros barai“, ir „Literatūra ir menas“, o „Naujajam židiniui“ klius žymiai mažiau...

Gal prasminga, kad įsitvirtinę ir pasiteisinę leidiniai gauna nuolatinę paramą? Gal kažkiek iš piršto laužti tie kasmečiai projektų rašymai? Kodėl, tarkim, „Kultūros barai“, kurį žinome kaip solidų leidinį, kasmet turi kurti kažkokį NAUJĄ projektą?..

„Kultūros barai“ kitas reikalas, kalba apie kūrybinių sąjungų „organus“. Suprantama, kad šių sąjungų atstovai gina savo interesus. Jei į ekspertus ar kokią tarybą mane deleguotų rašytojų ar vertėjų organizacijos, būčiau blogas delegatas, jei rūpinčiausi ne jos reikalais. Bet labai tikiuosi, kad naujoji Kultūros taryba įneš kai kurių permainų. Esu naujosios Kultūros tarybos šalininkas.

O kokių naujų tendencijų galime laukti jai ėmus veikti? Ko būtent dabar trūksta?

Trūksta strateginio galvojimo. Dabar esu Kultūros ir meno taryboje – visad joje jausdavausi tam tikra prasme vienišas. Atsidūriau joje kaip „laisvas žmogus“ – nedeleguotas nei PEN centro, nei Rašytojų sąjungos, nei Vertėjų sąjungos (nors esu jų narys). O visose diskusijose labai aišku: štai čia – fotografai, čia rašytojai, čia dailininkai, muziejininkai... Kadangi daugiausiai buvo kalbama apie pinigų skirstymą, tai tie rūpesčiai ir išryškėdavo: o gal pavyks MUMS dar vieną stipendiją, dar kiek daugiau pinigų... Paskui verkiam, kad neturim kultūros politikos... Dar sąžiningai turiu pasakyti: neturėjome stiprių kultūros ministrų. Apie A. Gelūną galiu sakyti tik gerus žodžius, jis yra protingas žmogus, bet negalėjo būti stiprus ministras, atstovaudamas jį delegavusiai partijai...

Manau, stipri ministrė buvo R. Žakaitienė – ji atsilaikė prieš „kepurinę“... Tai buvo Frankfurto knygų mugės (kurioje Lietuva buvo ypatinga viešnia) laikai, ir kilo šauksmai: „Be kepurinės į Frankfurtą mes nevažiuosim!“ Mums, organizaciniam komitetui, šiaušėsi plaukai įsivaizduojant, kokia papuasų gentis atrodysim su savo „kepurine“... Daugelis buvom buvę Frankfurte, įsivaizdavom, kas yra ši Knygų mugė. Ministrėi spaudimas per patarėją A. Juozaitį ėjo iš ministro pirmininko – bet Žakaitienė atlaikė. Jei nebūtume galėję už jos pasislėpti, mus būtų sulesioję.

O Gelūno nuopelnas yra naujosios Kultūros tarybos įsukimas. Dabar jau niekas to nesiimtų, gyventume kaip gyvenę. Buvau tarp Kultūros tarybos rinkėjų, deja, turėjome negalingą kandidatų sąrašą... Mažai jame žmonių, už kuriuos iš tiesų būtų buvę smagu balsuoti.

O iš jaunų menininkų teko nugirsti skeptiškų vertinimų, kad Taryboje neatstovaujama jų karta, ateinantieji su naujomis idėjomis, formomis...

Mes, rinkėjai, apie tai diskutavome. Tarybos nario kadencija – ketveri metai,

pageidautina, kad bent dalis liktų ir antrai kadencijai, nereiktų kaskart visko pradėti nuo pradžių... O problema ta, kad veiks žmonės patys rašo projektus, patys pretenduoja į paramą – Kultūros tarybos narys negali teikti jokių projektų. Žinoma, tai tikrai problema, nežinau, kaip ją spręsti.

O kaip vertinate mūsų kultūrinį gyvenimą? Ar turime ryškių vardų, reiškinių, ar esame provincialūs?

Manau, turime labai normalų kultūrinį gyvenimą. Įsivaizduoju, kad mūsų muzikai yra ypač aukšto lygio, taip pat dailė. Literatūros problema, kaip buvo, taip ir liks ta, kad kūrinius reikia išversti. Nedovanotina, kad Vyriausybė savo rankomis sunaikino „Lietuviškas knygas“, joms veikiant buvo jaučiami teigiami poslinkiai, pasirodydavo į užsienio kalbą išversta tai viena, tai kita mūsų autorių knyga. Jei norime prasimušti, turime turėti didelę, rimtą vertimų programą. Tam, žinoma, reikia pinigų. Štai flamai gali sau leisti tokią karikatūrą: sėdi du rašytojai, vienas jų sako: „Tik pamanyk, mane jau dvylika kalbų į makulatūrą išmetė!“

Manau, didelis nuostolis, kad „Lietuviškos knygos“ pražudytos.

Bet jos ne visai sunaikintos – tapo kitos institucijos komponentu...

Jos tapo ministerija. O ministerija netinka tokiems dalykams, kur reikia entuziazmo, pasiutimo, kur reikia dirbti ne nuo 9 iki 17, bet tiek, kiek reikia.

Todėl ir džiaugiuosi, kad randasi Kultūros taryba, nepavaldi KM. Manau, kad ministerija neturi priiminėti tiesioginių finansų skyrimo sprendimų.

Kaip manote, ar finansinė valstybės parama kiekybiškai pakankama? Juk yra nemažai padejuojančių menininkų, kad skriaudžiami...

Man nepatinka, kai dejavimas tampa žmonių gyvenimo būseną. Tokio dejavimo Lietuvoje gausu – Lietuva ir išsivaikščioja, ir baigia sugriūti... Žinoma, visados geriau, kai pinigų yra daugiau. Bet žinau ir kitą pusę... Kai dešimt metų ar ilgiau buvau leidybos ekspertų grupės narys, pastebėjau, kad pateikiami projektai prastėja. Nors nemažai paraiškų nupurtydavom, bet kartais pagalvodavau: remiame knygas, kurios galėtų ir neišeiti. Kita problema, kad pagal nuostatus rimtai didelei knygai galėdavome skirti irgi tik dalį paramos, tad leidyklai tekdavo suktis – leisti pigų variantą ar pan. Bet neturėjome galimybės vieną leidinį remti 80 proc., o kitus – 40. Jei koks ministras sugalvotų tai įteisinti, būtų tuoj pat užlasiotas – juk tas pulkas, gavusių mažesnę paramą, būtų gausus.

Žinoma, gaila, kad kultūra visada atsiduria paskutinėje vietoje – bet taip yra ne tik Lietuvoje. Ir ne visad finansinės problemos yra svarbiausios. Štai – norėjom sukurti filmą apie Žalgirio mūšį. Turbūt Žalgiriui būtų buvę surasta ir iš Vyriausybės rezervo... Nebuvo pajėgų, ne pinigų. Ar verkdami, kaip mums blogai, tikrai turime kūrinius, kuriuos verta remti?

Dar yra ir mūsų vertinimo kriterijų problema. Palyginkime Metų knygos rinkimus ir LLTI dvyliktukus – šiuose dažnai nebūna knygų, dalyvaujančių Metų knygos rinkimuose... Mes vis dar įsivaizduojama, kad rašytojas yra pranašas – jis juo šiek tiek yra, bet pranašą tauta gali išgirsti ir gali neišgirsti. Jei jis negirdimas, gal byloja ne visai taip, kaip šiandien reiktų? Bet negalima manyti, kad mes žinome, kas yra Didžioji literatūra, o kvailys skaitytojas mūsų neperka. Tuomet ir telieka dejuoti ir verkti...

Gal priminkime tą mūsų kultūros reiškinių, kai buvo ne dejuota, bet parodyta iniciatyva

ir staiga radosi Gailių klanų premija... Kaip gimė pati idėja – ar tiesiog šeimos norėjosi iškreipti pokštą, ar atrodė, kad visuomeniniame, kultūriniame gyvenime kažko trūksta, reikia daryti įtaką?..

Čia susipynė tiek daug motyvų, sunku dabar juos ir atsekti. Jau niekas nebeatsimena, kas pirmas pasiūlė steigti premiją ir pasivadinti būtent „klanu“. Tuomet (prieš trejetą metų) Lietuvoje garsėjo daug klanų, ir „Gailių klanas“ skamba kur kas smagiau nei „Gailių šeima“. Tarpusavy vis pakalbėdavom apie vieną ar kitą mums patinkantį kitų žmonių darbą, taigi panorėjome tuos žmones kaip nors ir viešai pagirti. Kadangi mums visiems rūpi Lietuva, tai premijos skyrimą taip ir suformulavome: „Už viešojo gyvenimo refleksijas“, t. y. už mėginimą suprasti ir kitiems paaiškinti pasaulį. Po to jau, žinoma, prasidėjo visų organizacinių klausimų sprendimas – kokia ta premija, kaip teikiama ir pan. Kai kurios piniginės premijos šiandien tiesiog juokingos – tarkim, Patriotų premija yra 2000 Lt, kai veikalo autoriai keli (kaip šiemet knygos apie Žalgirio mūšį – trys) – ką jie gauna? Geriau tuo atveju premija nebūtų piniginė. Mes taip ir nutarėm – teikiame sidabrinį medalį, diplomą, ne pinigus. Labai džiaugiamės, kad sutiko padėti choras „Aidija“ ir jo vadovas Romualdas Gražinis – jie visad pagyvina ceremoniją (kaip šiemet, kai premijos laureatė I. Šimonytė buvo pagerbta daina, kurioje jos vardas įpintas šalia žodžių „money money“). Kadangi jau yra daug žmonių, mus palaikančių, remiančių, nebegalime imti ir nebedaryti.

Telieka paklausti: o kokie kūrybiniai planai, galime laukti naujų vertimų?

Tikrai galima. Anksčiau sakydavau, kad 80 proc. verčiu savo iniciatyva, 20 – tai, ką pasiūlo leidyklos. Šiandien gal daugiau nei pusę vertimų ateina iš leidyklų. Bet iki šiol beveik nieko neteko daryti, kas būtų nemiela dūšiai. Nors leidėjų literatūrai, prie kurios tikrai norėčiau dirbti, nerandu – tai ir minėtieji Thomo Manno „Budenbrokai“, ir jo „Karališkoji aukštenybė“, ir J. Huizingos „Homo ludens“, ir R. M. Rilke „Vorspvedė“... Man pačiam įdomiausias XX amžiaus pirmos pusės modernizmas. Dabar turėčiau imtis E. Rugės knygos „Blėstančios šviesos laikais“ (autorius jos ištraukas skaitė pernai Thomo Manno festivalyje). Puikiai parašyta knyga, manau, visai Lietuvai ji turėtų būti įdomi, problematika suprantama – tai VDR komunistų šeimos nuosmukio istorija. Iš sunkių laukiančių darbų – XX šimtmečio vokiečių teisės filosofo Carlo Schmitto „Politinė teologija“.

O šiemet dar leidykla „Apostrofa“ turi išleisti mano eilėraščių knygelę.

Dėkoju, linkiu ir toliau nedejuojant dirbuotis.